

Al-Biruni i njegovo djelo *Kitab al-Hind* između komparativnih religija i komparativnih filozofija

Abu Rejhan Biruni

Safer Grbić

UDK 233-1 (540) (049.3)
233-9 (540) (049.3)

Uvod

*Ovo djelo, iz prve ruke, ostalo je izvor za sve što je kasnije napisano o religiji i filozofiji Indije.*¹

I

Al-Biruni (351–426), za razliku od pređašnjih autora koji su znanstveno proučavali *Bhārat Ganarājya-u*², u svom djelu nije pokazivao pretenzije za ukazivanje na slabosti *hinduističkog* učenja, nego je nastojao doprinijeti priznavanju *hinduista*, te razvoju znanstvene zajednice između *hinduista* i *muslimana*. Stoga, u ovom radu govoriti ćemo o hipotezi koja se ogleda o pionirskome radu priznavanja *hinduističkih* teoloških i filozofskih učenja kroz [1] *Al-Birunijev* dolazak u zemlju *Hinda*,

[2] *Al-Birunijevo* djelo između komparativnih religija i komparativnih filozofija, [3] *Al-Birunijevo* interpretaciju *hinduizma* kao fiktivne monoteističke teologije, te [4] pregled filozofije *hinduizma* kao pitanje komparativnih filozofija u kojima će biti govora o nekim pitanjima komparativnih filozofija kojima se pozabavio *Al-Biruni* u prvih osam, odnosno, jedanaest³ od osamdeset poglavlja.

II

“Okosnica najvećeg broja poglavlja sastoji se od tri dijela. Prvo je sažetak pitanja, kako ga autor razumijeva. Drugi dio izlaže *hinduistička* učenja, dijelove iz *sanskritskih knjiga* u poglavljima o religijama, filozofijama, astronomiji, astrologiji, te druge vrste

¹ Henry Corbin: *Historija islamske filozofije*, Veselin Masleša, Svjetlost, Sarajevo, 1987, str 134.

² *Bhārat Ganarājya* (Sanskrit: भारत गणराज्य) od vremena *Veda* kada je bila poznata kao *Bharata Varsa* do današnjeg vremena kada je poznata kao *Bharat Ganaraya* u doslovnom prijevodu: “Bha” – znanje ili svjetlost i “rat” – raditi, a što bi značilo: ona koja traži znanje; uređena zajednica *Indijskog potkontinenta* kroz povijest mijenjala je nazive, a na *zapadu* danas je poznata kao *Republika Indija* zbog svoje *republičkoga* državnog uređenja od 28 saveznih

država nakon proglašenja neovisnost od *Ujedinjenog Kraljevstva* 1947. godine po kršćanskoj eri, a *Indija* zbog rijeke (*H*)*Ind* koja protiče centralnim dijelom države.

³ U prvih jedanaest poglavlja, od ukupno osamdeset pobrojanih, *Al-Biruni* se bavi samo i isključivo pitanjima komparativnih religija i komparativnih filozofija, dočim docnije prelazi na druga pitanja, ali uvijek potencira komparativnu metodu, te ukazivanje na teološke i filozofske postavke u svojim tezama o *Hinduizmu*.

podataka (...) U trećem dijelu on čini isto kao što je činio i *Megasthenes*⁴; on katkad pokušava da privede boljem razumijevanju kod svojega čitatelja vrlo egzotični predmet kroz uspoređivanje sa teorijama *antičke Grčke*, te kroz druge usporedbe.”⁵

III

U prvome poglavlju [1] *Al-Biruni* ukazuje na neupućenost u učenja *Indije* i *znanstvenog metoda* kojim se koriste hinduisti, te o osnovnim teološkim pitanjima. Drugo poglavlje [2] nastavlja govor o prvome poglavlju napredujući ka raspravama o *prabitku, djelanju i posredništvu* u hinduizmu. Treće i četvrto poglavlje [3-4] može imati označitelj *komparativnih filozofija* zbog rasprava o *inteligibilnim i senzibilnim entitetima* u različitim znanstvenim i religijskim *sistemima*, zatim u petom poglavlju [5] o *metempsihozu*. Nakon osnova, u šestom poglavlju [6] *Al-Biruni* raspravlja o pitanjima samoga *života, smrti, života* poslije smrti – smrti poslije života, odvajanju *duše* od *tijela*. Sedmo i osmo poglavlje [7-8] govori o različitim vrstama *bića*, nastavljajući dalje prikazati sistem hinduizma kroz pitanja o *manifestacijama* koje su *trojstvo, jedinstvu* koje je tri Vishnua, itd., no pitanje komparativnih religija i filozofija nastavlja se i dalje u devetom [9], desetom [10] i jedanaestom [11] poglavlju – ugrubo kazano.

Uvod u *Kitab al-Hind*: zemlja Hinda

U vremenu za kojega povjesničari kažu da je “*zlatno doba islama*” muslimanska civilizacija se širi na sve strane svijeta, pa tako i prema *Indiji* zbog trgovačkih veza nadasve,

osvajачkih, napose. Uzgred, *Al-Hind* je termin *arapskog jezika* iz *predislamskog vremena* kojim se označavao geografski i geneološki prostor Indije, a njezini žitelji kao *hindi* ili *hinduisti*, dok s druge strane *Al-Sind* podrazumijeva termin korišten u vremenu *Umejada* i *Abasija* kako iznalazimo u literaturi. “Nacija Hinda pruža se od planina Korosan i kao Sind do Tibeta.”⁶ Prema nekim drugim interpretacijama, između planina Korosan i Tibeta nalazi se rijeka Hind čiji žitelji su hindi iz tog centralnog dijela sve do Burme / Mijanmar, a *Al-Sind* obuhvata neke dijelove od Makrama do donjeg toga rijeke Hind. No, istina jeste da riječ Hind nije pronađena u cjelokupnoj *indijskoj literaturi* prije ulaska muslimana na ova područja zbog čega se pretpostavlja da je upravo *Al-Biruni* prvi upotrijebio ovaj termin u znanstvene svrhe. U *orijentalističkoj literaturi* Zapada termin *hinduizam* prvi je puta korišten 1830. godine prema kršćanskoj eri i to da opiše uvjerenja ljudi *Indije*.⁷ S druge, strane hinduistički učenjaci kažu da upotreba ovoga termina je pogrešna, te da pravi naziv bi trebao biti *Sanata Dharma* ili po mišljenju vedista – *Veda Dharma*: religijska i filozofska uvjerenja žitelja *Indijskog potkontinenta*.

Na tomu prostoru hinduistička religijska i filozofska učenja bila su takva da je *Al-Biruni* objasnio kako su potpuno različita od učenja islama, da je riječ o nečemu novomu, napose do tada nepoznatome pogledu na svijet i život. Ipak, s takvim stanovištem *Al-Biruni* je zadobio dobrodošlicu hinduističkih znanstvenika u svojim izučavanjima *svetih spisa* koji su u tomu vremenu bili dostupni samo najvišim *kastama* i kako iznalazimo u literaturi: onima koji posjeduju odličnost i prirodenu sklonost.⁸

⁴ Megasthenes (Grčki: Μεγασθένης, 980–912 prije hidžre) bio je grčki etnograf i ambasador dinastije Seleucida u Indiji, te autor djela o Indiji.

⁵ E. C. Sachau: *Alberuni's India*; London, 1888, str. XXIV – XXV.

⁶ Al-Masudi; *Munij ad-Dhahab wa Madin al-Juhar*.

⁷ Enciklopedija Britanika, Izdanje 20, pasus 58a.

⁸ O tomu više pogledati: P. Deussen: *The Philosophy of the Upanishads*; New York.

Al-Biruni je prikupljao knjige do kojih je mogao doći – što su radili i drugi znanstvenici pod patronatom dvora, a što je tomu bio slučaj u Siriji na aramejskom ili znanje Grka na starogrčkom, znanje Jevreja na hebrejskom, stoga je osjetio potrebu naučiti sanskrit, te koristiti ga kao maternji jezik kako bi mogao prevoditi na arapski jezik matematiku, medicinu, astronomiju i druga područja znanosti koja su bila poznata u tomu vremenu na prostorima Indije. U vremenu toga sveopćeg istraživanja svijeta od strane muslimanskih vladara, prikupljanju knjiga s raznih jezika, osnivanja prevodilačkih centara i domova znanja, mudrosti, znanosti uopće, *Al-Biruni* biva jednim od onih znanstvenika koji su vlastiti život stavili u službu istraživanja onoga što je njegovoj kulturi do tada bilo ne(s)poznato. Istina, *Al-Biruniju* je Indija bila uveliko stranska zbog čega on nakon trinaest godina (prema nekim navodima čak i četrdeset) provedenih s hinduistima, inspiriran mišljenjima hinduističkih znanstvenika o obliku zemlje, geografiji, astronomiji i sl., u svojem djelu navodi nerijetko tvrdnje ovih ili onih grupa ljudi ili profila ličnosti po određenom pitanju, znanstvenom problemu, religijskoj *dogmi* ili filozofskome uvjerenju nastojeći unijeti svekolika mišljenja, te ih sistematizirati u jednu misaonu cjelinu. *Al-Biruni* je, naime, imao izuzetnu sposobnost da u odnosima *judeokršćanstva* i islama koji su bili interaktivnog karaktera od prvotne muslimanske zajednice, sada uključi i hinduiste u *dijalog*, te da idejno pokrene *priznavanje hinduizma* kao ravnopravnoga sa ostalim zbog čega mu hinduisti i danas odaju počast. Nakon djela *Kitab al-Hind* možemo kazati da hinduisti počinju bivati primljeni u znanstvenu zajednicu ostalih naroda iako nikada to nisu niti smatrali od presudne važnosti zbog među njima raširene teze kako su upravo oni najučćeniji, te da ne postoji znanost ni u jednoj kulturi koja nije već sadržana u

njihovim učenjima ne vjerujući u tvrdnje o postojanju nekog učenja na drugome kraju svijeta do kojega oni nisu dosegli.

Kitab al-Hind između komparativnih religija i komparativnih filozofija

Ukoliko pretpostavimo da smo već zaronili u zamršenu literaturu glede *indologije*, napose teologije hinduizma i pitanja hinduističke filozofije naročito, možemo preći na kompleksnija pitanja, a koja nisu poput onih koja se ogledaju u tomu kako nakon iščitavanja po ko zna koji puta osnova da se *Vede* smatraju krajnjim autoritetom, a koje prenose cjelokupan razvoj teologije od *prvog uzroka* do trenutaka kada su iznikle iz usmene tradicije u sakralni tekst. Naime, ta pitanja koja su označena kao kompleksnija, zapravo su fundamentalna pitanja s kojima se komparativne studije moraju suočiti, a u literaturi iznalazimo da se upravo s takvim pitanjima suočio *Al-Biruni* svojim djelom *Kitab al-Hind*. Napose, kroz cijelo djelo *Al-Biruni* uopće ne ukazuje na *Vedanta* školu indijske filozofije.

Na razmeđu *azijskih civilizacija*, najstarijim poznatim školama mišljenja u svijetu glede pisanoga traga kao što su *vedski tekstovi*, sasvim je bilo za očekivati da se pojavi *komparativna studija*, kao što je *Al-Birunijeva*, a koja će prikazati osnovna mišljenja tada najznačajnijih ideja *zoroastrizma*, *manihejstva*, *islama*, *hinduizma*, *kršćanstva*, *judaizma*, te akceptiranje onih grupacija koje su označene kao *sekte* – zbog čega se javljaju, docnije, osim komparativista i hereziografi. Razlike u mišljenjima, pluralizam sljedbi i načina mišljenja bila je veoma proširena pojava cjelokupnim prostorom od krajnjih granica Indije do krajnjih granica Perzije.

Dakle, taj prostor *arijevaca* identificiranih u Indiji i Perziji, kao i prostoru između toga, morao je biti predmetom zanimanja onih

koji su čuli himne *Aveste*⁹, te na ovaj ili onaj način iznašli svekolike povijesno kulturološke naslage na tim prostorima, a koje se ogledaju u samoj *egzistenciji*. Stoga i nije slučajno što povjesničari određuju prvotni nastanak hinduističkog *Canon*a komparirajući sa vremenitostima perzijskoga mišljenja, kao i samu *Rg Vedu* kao mogući idejni obrazac reforme *Zaratustre*. U mnogomu složen prostor za antropološka izučavanja danas ostavlja laika u čuđenju otkud hinduističke svetkovine u današnjem *Afganistanu*. Ipak, uozbiljenje burne *egzistencije* tada vremenitog subjekta bio je jedan od odlučujućih razloga, zasigurno, za nastanak *Al-Birunijevih* komparativnih studija koji podrazumijevaju interpretaciju teoloških i filozofskih *meditacija* koje su imale najbrojniju sljedbu.

Hinduizam je osnovna *Al-Birunijeva* djela *Kitab al-Hind*, te na pitanja kojima se bavi hinduistički *laik* i *svećenstvo*, on komparira ista pitanja koja iznalazi u drugim teologijama i školama mišljenja. Hinduizam je za *Al-Birunija* otkriće i ne samo kao teologija, nego kao znanost koja pruža drukčiju interpretaciju stanja stvari, znanstvenih činjenica, te pogleda na svijet uopće. Zaista, možemo kazati da *Al-Biruni* uveliko doprinosi priznavanju hinduista u ranoj literaturi pisanoj u muslimanskome društvu. Od predašnjeg stanja kada su muslimani imali samo trgovačke i osvajačke pretenzije prema *Indijskom potkontinentu*, *Al-Birunijevom* literaturom, ali ne i samo njegovom, dolazi do prihvatanja hinduista kao sugovornika.

Tada je pitanje hinduizma bilo doista složeno pitanje: *Al-Biruni* kao da želi kazati kako *kler* poima teološka pitanja na jedan

način za koji smatra da je najviši mogući način spoznaje u tomu vremenu i tim ljudima koji im je dat kao takav, te da svako drugo saznanje pojedinaca, skupina i grupa ispod spoznaje klera nije verifikabilno, pa u nekim slučajevima i pitanje *hereze*, iako hinduističko svećenstvo gotovo da nikada i ne bi označilo neko učenje *heretičkim*. Kada je riječ o hinduistima, *kasta svećenstva* je zadužena za interpretaciju teoloških i filozofskih pitanja, te niko osim njih o tim pitanjima ne može donositi konačne sudove zbog njihove same predodređenosti očuvanja hinduističke religije i filozofije. Stoga, iznaći ćemo da su *neortodoksni* sustavi mišljenja prema mnogim *orijentalističkim* kvalifikacijama oni koji odbijaju autoritet *Veda*. Običan narod, kriv što je rođen u *kasti* kojoj pripada, razumije pitanja religije i filozofije na samosvojestven način i nerijetko se percepcija jednog razlikuje od percepcije drugoga, no postoji i neupitan *konzensus* po nekim pitanjima koja su od *fundamentalne* važnosti.

Upravo na tomu tragu *Al-Biruni* je odlučio analizirati hinduizam na temelju nekoliko izvora s kojima operira zavisno od važnosti pitanja kojim se bavi. Nekada, krajnji autoritet su mu spisi, a nekada govori učenjaka, svećenika, škola mišljenja, naroda, itd. Na tomu tragu možemo kazati da *Al-Biruni* otvara jedan novi, do tada nepoznati, često koherentni i zatvoreni sustav mišljenja, sasvim otvoreno, komparativno i verifikabilno u novim prilikama koje su otvorene od strane muslimanskoga društva. *Al-Birunijevu* metodu i sami hinduisti su potvrdili kao univerzalnu izučavajući i danas njegovo djelo na svojim univerzitetima.¹⁰ Ovakav stav spram *Al-Birunija* kao pripadnika muslimanskoga društva

⁹ *Avesta – knjiž. rel.* zbirka zoroastrijskih (mazdaističkih) vjerskih tekstova; izražava dualizam kroz suprotstavljanje načela dobra i zla u univerzumu; u svom najstarijem dijelu (*Gatha*) sadržava propovijedi religioznog reformatora *Zaratustre*; mlađi dijelovi

Aveste sadržavaju legende i mitove mazdaističke religije, *usp.* zoroastrizam, mazdaizam.

¹⁰ U percepciji *Al-Birunija* u suvremenoj Indiji sa referencijama tamošnjeg subjekta uveliko mi je pružio podršku kolega Pankaj Basanl sa Univerziteta u Delhiju: Indija.

rezultirao je docnije povjerenje spram muslimanskih znanstvenika¹¹ od strane hinduista, ukoliko pogledamo povijesne trenutke od otvaranja Indije prema drugima, pa sve do skorijih političkih prevrata koji su uslijedili što je rezultiralo insistiranjem njihovih političkih i duhovnih vođa na jedinstvo hinduista sa muslimanskim življem Indije.

Originalna metoda *Al-Birunija* o upitano-stima komparativnih religija i komparativnih filozofija inkorporira svakojaka mišljenja u jedan *sistem* koji nije isključiv, nego upravo pluralistički prema svim mišljenjima do kojih se može pristupiti, te ih nastoji unijeti u *sistem* koji religiju i filozofiju ili postavlja kao osnovu za svaku znanost ili ih stavlja kao *predznanstvene* – ostat će neodgonetnuto.

Otvaranje *Kitab al-Hind*: Al-Birunijeva interpretacija hinduizma kao fiktivne monoteističke teologije

Kada govorimo o otvaranju komparativnih studija *Al-Birunija*, prvotno i centralno pitanje moralo bi biti pitanje *logosa*, iako tomu nije slučaj u samome *Al-Birunijevom* djelu.

“Postoje određeni termini koji su uvredljivi prema pojmovnostima jedne religije, dok su dopušteni kod druge, što se može propustiti u jednom jeziku, ali u drugom isto biva odbačeno. Ovoj skupini pripadaju riječi *apoteoze* koje ima sumnjiv prizvuk u ušima muslimana.”¹²

Riječi *apoteoze* prvotno imaju metaforički karakter¹³ i uozbiljuju se samo u jeziku dok docnije uozbiljenje postaje u *praxisu* što čini dotadašnje *monoteiste* koji se zadese u tomu čini *politeistima* prema teoriji, no njihov politeizam postaje fiktivan, jer ih se smatra monoteistima

zbog pripadnosti monoteističkoj teologiji u *praxisu*. Stoga, danas sljedbenicima monoteističkih religija se prilazi kao monoteistima, a naročito je ovo vidljivo kod muslimana koji se žele isticati monoteizmom koji je osnova Islama, međutim u knjigama učenjaka navodi se pogrešnost metode onih koji prilaze pripadnicima Islama koji ne prakticiraju *vjerovazakon* kao onima koji razumiju monoteizam, te insistiraju na ponovnom naučavanju monoteizma samih muslimana – dakle, čak i među onima koji se smatraju monoteistima. *Al-Biruni* u djelu *Kitab al-Hind* navodi termine kod muslimana koji su rezervirani samo za *prvog pokretača*, te slične primjere navodi za *judaizam*, *kršćanstvo*, *manihejstvo*, *zoroastizam* i naravno, *hinduizam*.

Na tomu tragu, *Al-Biruni* smatra da svaka rečenica o religiji i filozofiji koja se upućuje širokim narodnim masama mora biti pažljivo sročena, te navodi primjer hinduističkog učenjaka koji je nazvao Boga “*tačka*” što hoće reći da niti jedno tijelo i osobnosti tijela ne može biti mjereno s Njegovim *bitkom*. S druge strane, neuki slušatelj koji čuje takvu tezu na njemu doličnoj razini razmišlja kako je Bog mali kao tačka, a bez da razumije šta se ovom rečenicom zbiljski željelo kazati. Dalje, navodi *Al-Biruni*:

“On neće prestati sa svojom uvredljivom komparacijom, pa će opisati Boga mnogo većim i reći će: ‘On je dvanaest prstiju dug i deset prstiju širok.’ Zahvala Allahu koji je daleko od svake mjere i broja! Nadalje, ako neuk čovjek čuje (...) da Bog *obuhvata* čitav univerzum i ništa se ne može skriti od Njega, on će odmah zamisliti da ovo obuhvatanje čitavog univerzuma odvija se pomoću vida, koji je moguć samo preko očinjeg vida, pa da su dva oka bolja nego jedno, a posljedica će biti da će opisati

¹¹ O tomu pogledaj više: Mir Fındiriski dolazi u Indiju.

¹² Alberuni's India: Abu Al-Rahain Muhammad Ibn Ahmad Alberuni, Edward C. Sachau, 1845–1930

(Translator and Editor) 2 vols. 1910, Kegan Paul, Trench, Trubner & Co. Ltd., London, str 5.

¹³ Apoteoza rimskih careva, npr.

Boga kao da ima hiljadu očiju kako bi opisao Njegovo sveznanje.¹⁴

Stoga, pitanje *logosa* postaje *fundamentalno* pitanje *Al-Birunija* budući da više nije riječ o konvencijskim pitanjima u kojima možemo doći do kompromisa uslijed razlika u razumijevanju nego je riječ o pitanju Boga i ovom pitanju treba s oprezom prilaziti zbog nesrazmijernih posljedica koje mogu nastupiti uslijed različitih interpretacija što iziskuje pitanje *hermeneutike*. Na tomu tragu, *Al-Biruni* navodi da su i grci imali isti pogled na to pitanje kao i hinduisti, a to je da pitanje Boga jeste izrečeno jezikom kao pitanje: *Jednog*.

Ukoliko razmotrimo korištenje riječi Bog u *arapskom* jeziku mi iznalazimo imena koja imaju naputak na Boga i samu riječ *Allah*: neke od riječi koje su sadržane u napućivanju na Boga možda mogu na neki način biti primijenjena i na druga bića osim Njega – osim same riječi *Allah*. “Imenica *Allah* je, dakle, jezičkom praksom situirana kao definitivno nepromjenjiva, a naročito je kao takva utvrđenja samim Kur’anom [Objavom].”¹⁵ Govoreći o *Al-Birunijevom* svijetu: “Mnoge ljude u vezi s ovim zbunjuje činjenica da i kršćani u arapskom svijetu za Boga koriste imenicu *Allah*; čak nadijevaju vlastita imena, kao što je ime *Nusrullah*.”¹⁶ Razlika za drukčiju percepciju vjerojatno leži u općem mišljenju da nemuslimani *Allaha*

ne smatraju svojim Bogom, shodno muslimanskome insistiranju da se distanciraju od drugih tvrdeći da vjeruju samo i isključivo u *Allaha*, te shodno tomu u *praxisu* dolazi do ideje kako je *Allah* samo muslimanski Bog.

“Ukoliko uzmemo u obzir upotrebu riječi na *hebrejskom* i *sirijskom* [*aramejskom*], na ta dva jezika na kojima su objavljene svete knjige prije *Kur’ana*, nalazimo u *Tori*, napose prateći *Knjigu proroka* koji računaju *Toru* kao cjelinu, riječ *Rabb* koja odgovara arapskoj riječi *Illah* u onoj mjeri u kojoj se u genitivu ne može kovanica primijeniti na bilo koga osim na Boga i ne možete reći *Rabb* kuće ili *Rabb* imanja (što je na arapskom dozvoljeno). I potom, mi iznalazimo riječ *Eloah* u jevrejskom govoru što odgovara riječi *Allah* na arapskom (tj. da se riječ *Eloah* ne može primijeniti na druga bića osim na Boga, kao *arapska* riječ *Allah*).”¹⁷

Na takav način ogleda se i pitanje *imenovanja* Boga kod hinduista stoga što oni drže da je to *Jedno* kao što smo prethodno izjavili jer *Vasudeva*¹⁸ govori u knjizi pod nazivom *Gita*:

“Govoreći istinu, moramo reći da je sve božansko; Višnu¹⁹ je sobom načinio zemlju da živa bića mogu odmoriti nakon stvaranja, on je sobom napravio vodu za hraniti ih na taj način, on je učinio sobom vatru i vjetar kako bi rasli i on je napravio sobom srce svakog pojedinog bića. On im sve prikazuje sa znanjem, sjećanjem

¹⁴ Alberuni’s India: Abu Al-Rahain Muhammad Ibn Ahmad Alberuni, Edward C. Sachau, 1845–1930 (Translator and Editor) 2 vols. 1910, Kegan Paul, Trench, Trubner & Co. Ltd., London, str. 6.

¹⁵ Enes Duraković: Stil kao argument nad tekstem Kur’ana; Tugra, 2009 Sarajevo, str 17.

¹⁶ Ibid, str. 15.

¹⁷ Alberuni’s India: Abu Al-Rahain Muhammad Ibn Ahmad Alberuni, Edward C. Sachau (Translator and Editor) 2 vols. 1910, Kegan Paul, Trench, Trubner & Co. Ltd., London, str 9.

¹⁸ Vasudeva (Sanskrit: वसुदेव) otac je Krišne, sin Šuraseneiz Yadu i Vrišni dinastije.

¹⁹ Vishnu (Sanskrit: विष्णु) jedan je od najznačajnijih božanstava u Hinduizmu, također poznat kao Narayana i Harija. Kao jedan od pet osnovnih oblika Boga u Smārta tradiciji predstavljen je kao Spasilac ili Zaštitnik. U Hinduističkim svetim tekstovima Višnu se obično opisuje tako da ima tamnu put poput oblaka ispunjen vodom i da ima četiri ruke, te je opisan kao blijedo plavo biće, kao i inkarnacije Rame i Krišne, da drži Padma (lotosov cvijet), Kaumodaki Gada (disk), Panchajanya shankha (školjka) i toljagu što se smatra najjačim oružjem u Hinduizmu.

i dvjema suprotnim osobnostima, kao što se spominje u Vedama.”²⁰

Oni koji slijede *Al-Birunijevu* interpretaciju hinduizma kao monoteizma brane njegove stavove citirajući pasuse iz samih vjerskih knjiga hinduista u kojima potvrđuju Božiju jednoću:

“Bog je samo jedan, nema drugog.” [Changoya Upanišada, poglavlje 6, odjeljak 2, stih 1]

“Njemu nema nikoga ravnog.” [Svetashvata Upanišada, poglavlje 6, stih 9]

“Njemu niko sličan nije.” [Svetashvata Upanišada, poglavlje 4, stih 19]

“On se ne može vidjeti.” [Svetashvata Upanišada, poglavlje 4, stih 20]

“Sve materijalne stvari obožavaju Boga.” [Bhagavad Gita, poglavlje 7, stih 19]

“Onaj koji Me poznaje kao nerođenog.” [Bhagavad Gita, poglavlje 10, stih 3]

“Njega ne možemo zamisliti.” [Jadyur Veda, poglavlje 32, stih 3]

“Jedino je velik svemogući Bog.” [Athar Veda, knjiga 20, spjev 58, stih 3]

“Istina je jedna: Bog je jedan, znate ga različitim imenima.” [Rg Veda, knjiga 10, spjev 110, stih 5] (...)

Dakle, *Al-Biruni* insistira na *jednoći* prvog uzroka u hinduizmu iako su prema tumačenjima tri manifestacije toga *jednog*, a prema drugim interpretacijama manifestacija toga troje je u mnoštvu. Zbilja i danas ukoliko upitate hinduiste različitih profila ličnosti o prvom pokretaču u hinduizmu neki će reći da je Bog jedan, drugi će reći da vjeruju u 3 ili 10 ili 100 ili 1000 ili 330 miliona manifestacija Boga: razlog tomu je što obični

hinduisti vjeruju u *panteizam*, te stablo, na primjer, ne smatraju Božijim *djelom*, nego samom Božijom *Biti*; između ostaloga.

Kitab al-Hind: pregled filozofije hinduizma kao pitanje komparativnih filozofija

Al-Biruni u drugome [2] poglavlju *Kitab al-Hind* govori o pitanju *prvog uzroka, djelanja i posredništva* u učenjima *hinduizma*, te interpretaciji fundamentalnih pitanja između učenih i neukih, ali i između samih učenih *hinduista*. U ovomu poglavlju razmotrena su pitanja:

- [1] Mapiranje Hinduizma na *teističkoj* karti: pitanje *theosa* kao pitanje komparativnih religija;
- [2] Pitanje *prabitka*: Patanjali & Gita;
- [3] Citat iz *Patanjalija*;
- [4] Citat iz *Gite*;
- [5] O ideji *djelanja* i *posredništva*;
- [6] Citat iz knjige *Samkya*;
- [7] Filozofski i prosti pojmovi o *prirodi* Boga.

Al-Biruni u trećem [3] poglavlju *Kitab al-Hind* govori o pojmovnostima grka i sufija o prvome uzroku, te podrijetlu termina *sufi* nadovezujući se na interpretaciju pitanja o *duši*. Svakako, poglavlje o kojemu je riječ nadovezuje se na prethodno, te *Al-Biruni* ne odmiče u mnogomu od pitanja o Bogu, te *denominaciji* Boga kod Arapa, Jevreja i Sirijaca uz napomenu o manijejstvu. Naposljetku, pitanje *logosa* idalje ostaje centralno pitanje ovoga poglavlja raspravljajući o pojmovnostima obrazovanih hinduista, te interpretirajući Purushu. U ovomu poglavlju razmotrena su pitanja:

- [8] Pojmovnosti Grka i sufija o prvom uzroku;
- [9] Podrijetlo riječi *sufi* (i pitanje o *duši*);

²⁰ Alberuni's India: Abu Al-Rahain Muhammad Ibn Ahmad Alberuni, Edward C. Sachau, 1845–1930

(Translator and Editor) 2 vols. 1910, Kegan Paul, Trench, Trubner & Co. Ltd., London, str. 9.

- [10] Denominacije Boga kod Arapa, Jevreja i Sirijaca;
- [11] Napomena o manihejstvu;
- [12] Pojmovnosti obrazovanih hinduista / sva stvorena bića su jedno;
- [13] Purusha.

Al-Biruni u četvrtom [4] poglavlju *Kitab al-Hind* govori o pitanjima koji sačinjavaju hinduistički teološki-filozofski sistem vjerovanja, te je ovdje razmotren niz pitanja:

- [14] *Al-Birunijeva* interpretacija hinduističkog sistema kao pitanje razumijevanja *skolastičkog* razdoblja Hinduizma između *ortodoksnih* i *neortodoksnih* interpretacija hinduističkog *Canon*a;
- [15] Vyakta i Prakriti;
- [16] Ahankara;
- [17] Mahābhūta ;
- [18] Primjedba iz Vaya Purana;
- [19] Pancamātāras;
- [20] Indriyā;
- [21] Mansa;
- [22] Karmendriyān;
- [23] Rekapitulacija dvadeset i pet elemenata;
- [24] Duša žudi da se sjedini sa tijelom putem medijatora;
- [25] Pet vjetrova regulira funkcije u tijelu;
- [26] Razlika duša ovisno o razlici tijela i njihova interakcija;
- [27] Supstancija traži jedinstvo s dušom;
- [28] Ilustracija ove posebne vrste ujedinjenja;
- [29] Djelanje supstancije izdiže se iznad urođene dispozicije;
- [30] Supstancija kao uzrok djelanja prema Samkaya školi filozofije.

Al-Biruni u petom [5] poglavlju dolazi do centralne tačke vjerovanja hinduista, a to je pitanje metempsihoze, reinkarnacije, transmigracije duše, a navodeći učenja o tomu iz hinduističkih najvažnijih knjiga, te

komparirajući takve ideje za istim idejama u drugim tradicijama kao što je manihejstvo i helenski svijet. U ovome poglavlju, *Al-Biruni* naslovljava sljedeća poglavlja:

- [31] Početak, razvoj i krajnji ishod metempsihoza;
- [32] Dijelovi iz knjige Gita;
- [33] Vishnu-dharma;
- [34] Manihejstvo;
- [35] Patanjali;
- [36] Citati iz Platona i Prokla;
- [37] Sufijske doktrine.

Al-Biruni u šestom [6] poglavlju nastavlja s pitanjem metempsihoze iz petog poglavlja, te navodi detaljnije vjerovanja hinduista glede ovoga pitanja kao što je seoba kroz biljke i životinje, te stajališta nekih *materijalističkih* i filozofskih, uopće, škola o metempsihozi. Svakako, *al-Biruni* ne izostavlja komparativnu metodu navodeći stajališta sufija, muslimanskih autora uopće, stajališta helenskog svijeta, te neka od popularnih prikaza glede ovoga pitanja. Stoga, *Al-Biruni* obrađuje sljedeća poglavlja:

- [38] Tri-Lokas;
- [39] Citat iz Vishnu-purana;
- [40] Prema nekim hinduistima seoba kroz biljke i životinje zauzima mjesto u džehennemu;
- [41] Moralna načela metempsihoze;
- [42] Samkhya kritizira metempsihozu;
- [43] Paralela sa Sufizmom;
- [44] Napuštanja duše od supstancije u skladu s popularnim prikazima;
- [45] Citati iz Vishnu purana, te Samkhya škole;
- [46] Muslimanski autori o metempsihozi;
- [47] Navodi Johannes Grammaticusa i Platona.

Al-Biruni u sedmom [7] poglavlju govori o *prirodi oslobođanja* od svijeta i putu koji vodi k tome *oslobođenju* navodeći učenja hinduista prema kojemu čovjek koji je *oslobođen* od

onoga što aprehendira svojim osjetilima može spoznati samoga sebe, konačno, svoje sopstvo, apsolutno jedinstvo sa svojim bićem, a sve je to moguće kroz jedan put koji je težak. Na tome tragu, *Al-Biruni* je naveo sljedeća poglavlja:

- [48] Prvi dio: Moksha općenito;
- [49] Moksha prema Patanjali;
- [50] Paralela sa Sufijama;
- [51] Različiti stupenjevi znanja prema Patanjali;
- [52] O znanju prema Giti;
- [53] Citat iz Platonovog Fedona;
- [54] Proces saznanja prema Giti i drugim izvorima;
- [55] Pohlepa, srdžba i neznanje su glavne prepreke za Moksha;
- [56] Devet zapovijesti hinduizma;
- [57] Paralela sa Grcima i sufijama;
- [58] Drugi dio: Praktični put koji vodi do Moksha prema Patanjali, Vishna-Dharmi i Giti;
- [59] Put odricanja kao drugi dio puta prema Giti;
- [60] Obožavanje kao treći dio puta prema Giti;
- [61] Rasayana kao put koji vodi do Moksha;
- [62] Priroda samog Moksha;
- [63] Citati iz Patanjalijsa;
- [64] Prema Sâmkhya;
- [65] Iz Patanjalijsa;
- [66] Paralela sa sufizmom;
- [67] O onima koji ne postignu Mokshu prema Samkhyai;
- [68] Usporedba subjekata ovisno od različitomu stepenu (sa)znanja;
- [69] Paralela s grčkim autorima: Ammoniusom, Platonom i Proklusom;
- [70] Brahmansko kompariranje stabla Assvathae prema Patanjalijsu;
- [71] Paralela sa sufizmom.

Al-Biruni u osmom [8] poglavlju *Kitab al-Hind* raspravlja o jednom od najsloženijih pitanja kojima je teško i gotovo nemoguće dati

zaključan govor, a to je pitanje klasa prema različitim izvorima. Docnije, tretirano je pitanje Vishnua uz paralelu sa grčkom i učenju o Zeusu kao tandemu Vishnuu u hinduističkim teorijama. Razmotrena su sljedeća poglavlja:

- [72] Različite klase stvorenja prema Samkhyai;
- [73] Osam klasa duhovnih bića;
- [74] Kritike ove liste;
- [75] Prema Devasu;
- [76] Prema Pitarasu i Rishijau;
- [77] Vishnu kao jedinstvo Brahmana, Narayana i Rudra;
- [78] Paralela sa grčkom: priče o Zeusu;
- [79] Navod iz Aratosa.

Zaključni govor

Suvremenost nikako ne isključuje povijesne subjekte, naprotiv, insistira da se koristimo metodom historicizma u ponovnom vraćanju i interpretiranju pitanja suvremenosti koja su proistekla iz osnova predašnjeg vremena. Svakako, u ovom kontekstu glede predmeta proučavanja od strane *Al-Birunija*, pitanja koje su pokrenuta imaju intencije spram mnogih pojava u suvremenosti: otvaranje svijeta spram indijskog potkontinenta i otvaranje indijskog potkontinenta spram svijeta u svim oblicima otvorenosti, proces globalizacije i nipodaštavanje partikulativnih identiteta, širenje hinduističkih učenja u zapadnome društvu, prihvatanje drugosti i odbacivanje svojega ili odbacivanje drugosti i držanje svojega, orijentalističko jednoumlje glede teologije i filozofije hinduista, itd.

Interpretaciju *Al-Birunijevog* rada o teologiji i filozofiji Indije predstavili smo kroz *Al-Birunijev* dolazak u zemlju Hinda, *Al-Birunijev* djelo između komparativnih religija i komparativnih filozofija, *Al-Birunijevu* interpretaciju hinduizma kao fiktivne monoteističke teologije, te pregled filozofije hinduizma kao

pitanje komparativnih filozofija u prvih jedanaest od osamdeset poglavlja u cilju razrađivanja hipoteze o pionirskome radu priznavanja hinduističkih teoloških i filozofskih učenja hinduista.

Napose, odgovori na suvremena pitanja glade onoga što povlači *Al-Birunijev* rad

u mnogomu su razriješena još u njegovu vremenu, zbog čega je neophodno ponovno vraćanje ovomu djelu, popularizacija samoga perzijskog mislitelja *Al-Birunija* i njegovog djela, uopće; što je i bio cilj ovoga rada, između ostalog, naravno.

Literatura

Alberuni's India: *Abu Al-Rahain Muhammad Ibn Ahmad Alberuni*, Edward C. Sachau, 1845–1930 (Translator and Editor) 2 vols. 1910, Kegan Paul, Trench, Trubner & Co. Ltd., London.
Čedomil Veljačić: *Razmeđa azijskih filozofija*, knjiga druga; Sveučilišna naklada Liber, 1978. Zagreb.

Enciklopedija Britanika, Izdanje 20, pasus 58a.
Enes Duraković: *Stil kao argument nad tekstom Kur'ana*; Tugra, 2009 Sarajevo.
Henry Corbin: *Historija islamske filozofije*; Veselin Masleša, Svjetlost, Sarajevo, 1987.
Masudi: *Munij ad-Dhabab wa Madin al-Juhar*.